

UNIVERSITETI “HAXHI ZEKA” PEJË
FAKULTETI I MENAXHMENTIT NË TURIZËM, HOTELIERI
DHE MJEDIS

RËNDËSIA E ZHVILLIMIT TË TURIZMIT MALOR NË
RUGOVË

PUNIM DIPLOME

Mentori:

Prof. Ass. Dr. Bekë Kuqi

Studenti/ja:

Miranda Kurtaj

Pejë, 2023

UNIVERSITETI HAXHI ZEKA – PEJË

Fakulteti i Menaxhmentit në Turizëm, Hotelierë dhe Mjedis

PUNIM DIPLOME

Lënda: Menaxhment Turizëm Hoteleri

Tema e punimit: Rëndësia e zhvillimit të turizmit malor në Rugovë

Emri dhe mbiemri i studentes: Miranda Kurtaj

Numri i Amzës: 310722020

Drejtimi/Departamenti: MTH

Shkalla e studimit: Bachelor

FALENDERIME

Përfundimi i këtij cikli studimor dhe përmbyllja e tij me këtë punim, shënojnë një etapë të rëndësishme të formësimit tim profesional e akademik, përshkruar me sfida, vështirësi, suksese e momente krenarie.

Prandaj falënderimi i takon Zotit, për shëndetin, dhuntitë dhe vullnetin deri në realizimin me sukses të qëllimit tim.

Familja - asaj të cilës i detyrohem shumë, për mbështetjen, këshillat, këmbëngulësinë në arritjet e mia.

Mirënjohje dhe falënderim i veçantë mentorit Prof.Ass.Dr.Bekë Kuqi, për ndihmën dhe mbështetjen profesionale që më ofroi gjatë gjithë punës sime, për kohën dhe përkushtimin e treguar.

Miqëve, kolegëve, si dhe stafit akademik u jam mirënjohese, dhe i falënderoj për bashkëpunimin.

Faleminderit të gjithëve!

Përmbajtja:

Lista e Figurave.....	4
Abstrakti.....	5
HYRJE	6
1. Zhvillimi i turizmit.....	7
1.1. Faktorët që e përcaktojnë zhvillimin e turizmit	10
1.2. Turizmi Rural	12
1.3. Tregu turistik rural	12
2. Turizmi dhe historia e zhvillimit të tij në Kosovë	13
2.1. Turizmi në vendin tonë dhe rëndësia e tij	16
2.2. Potencialet Turistike në Republikën e Kosovës	17
2.3. Ndikimet mjedisore të turizmit	19
2.4. Ndikimet ekonomike të turizmit	20
2.5. Menaxhimi i turizmit.....	21
2.6. Peisazhi natyror, kultura, turizmi	22
2.7. Strategjia kombëtare e turizmit	23
2.7.1. Investimet në zonat natyrore për të forcuar sektorin e turizmit	24
3. RUGOVA DHE VEÇORITË E SAJ	25
3.1. Liqeni i Kuqishtës	27
3.2. Klima	28
3.3. Speologjia.....	29
3.4. Skijimi	30
3.5. Kultura në Rugovë	31
3.5.1. Veshja kombëtare.....	32
4. RËNDËSIA E ZHVILLIMIT TË TURIZMIT MALOR NË RUGOVË.....	34
Rekomandime	35
Literatura.....	36

Lista e Figurave

Figura 1. Gryka e Rugoves.	26
Figura 2. Liqeni i Kuqishtes.....	28
Figura 3. Shpella “Gryka e Madhe”.....	30
Figura 4. Pista e skijimit në Bogë.	31
Figura 5. Veshjet tradicionale të Rugovës.	33

Abstrakti

Turizmi është një nga veprimtaritë më komplekse të shoqërisë së sotme moderne. Në vendet e zhvilluara, por edhe në disa shtete në tranzicion është produkt i rëndësishëm eksporti dhe gjenerator i punësimit. Turizmi konsiderohet si një nga sektorët më fitimprurës për ekonominë e shumë vendeve dhe shpesh është njëri nga aktivitetet që sjell sukses ekonomik.

Përveç përfitimeve ekonomike që sjell zhvillimi i turizmit, duhet pasur në konsideratë edhe ndikimet negative mjedisore dhe sociale që shkaktohen gjatë ushtrimit të aktiviteteve turistike, të cilat duhet të menaxhohen me kujdes. Parimet e zhvillimit të qëndrueshëm duhet të merren në konsideratë për të siguruar efektivitet afatgjatë të këtij sektori. Nga kjo rrjedh krijimi i një Strategjie të Zhvillimit të Turizmit në Kosovë ku arritja e synimit të saj të jetë shfrytëzimi i qëndrueshëm i atraksioneve natyrore e kulturore, si vendimtare për zhvillimin e turizmit dhe njëkohësisht të parandalohet shfrytëzimi i burimeve me pasoja të pakthyeshme negative.

Agjensitë e ndryshme të qeverisë dhe ministrinë përkatëse theksojnë se turizmi është një nga fushat prioritare ku duhet vepruar, duke u fokusuar në zonat turistike dhe burimet natyrore të vendit. Vizioni i tyre për turizmin është për ta bërë Kosovën dhe rajonet e saj turistike, zgjedhje për kalimin e pushimeve për shumë turistë të vendit dhe të huaj. Qeveria e Kosovës po ashtu thekson se parku kombëtar i Rugovës ka rëndësi të posaçme për zhvillimin e turizmit.

Mungesa e strategjisë së zhvillimit të turizmit të qëndrueshëm në Rugovë, po e bën të pamundur nxjerrjen në pah të burimeve natyrore të këtij vendi si një tipar i rëndësishëm i peisazhit turistik në Kosovë, i cili është shfrytëzuar nga operatorët e turizmit dhe është një atraksion për turistët që vizitojnë Kosovën.

HYRJE

Turizmi është një nga industritë më të rëndësishme në ekonominë globale. Kjo industri përfshin udhëtimin e njerëzve për qëllime argëtimi, pushimi, edukimi, biznesi dhe shumë të tjera. Turizmi ka një ndikim të madh në ekonominë e vendeve, duke krijuar vende të reja pune, duke kontribuar në rritjen ekonomike dhe duke ndihmuar në zhvillimin e infrastrukturës.

Industria e turizmit përfshin një gamë të gjerë të shërbimeve dhe aktiviteteve, duke përfshirë akomodimin në hotele, restorante, agjenci udhëtimesh, transportin, aktivitetet e argëtimit, dhe shërbimet kulturore dhe rekreacionale. Turistët mund të udhëtojnë brenda vendit të tyre ose ndërkombëtarisht për të eksploruar vende të ndryshme, kulturat dhe peizazhet.

Për shumë vende, turizmi është një burim i rëndësishëm i të ardhurave, dhe ata investojnë shumë në promovimin dhe zhvillimin e industrisë së turizmit. Në të njëjtën kohë, turizmi mund të ketë ndikime të ndryshme në mjedisin natyror dhe kulturor të një zone, duke kërkuar kujdes të veçantë për ruajtjen dhe zbatimin e praktikave të qëndrueshme për të minimizuar impaktin negativ.

Duke u nisur nga aspekti ekonomik pjesa më e madhe e destinacioneve turistike sidomos Rugova janë të varura nga aktivitetet turistike në mënyrë që të mbijetojnë dhe të zhvillohen në aspektin ekonomik duke siguruar të ardhura nga këto aktivitete turistike. Përveç faktorëve pozitivë që u përmendem më lart sikurse janë: si të ardhurat nga turizmi, punësimi, zhvillimi ekonomik dhe i infrastrukturës, shumë destinacione poashtu edhe Rugova kanë përjetuar humbje dhe degradim të resurseve të ambientit, të vlerave sociale dhe ekologjike.

Ky studim synon të analizojë rëndësinë e zhvillimit të turizmit malor në Rugovë ku duhet të merren parasysh qëndrimet të cilat ndikojnë në planifikimin e turizmit, menaxhimin e tij, e cila është më se e nevojshme dhe e domosdoshme për të siguruar një kuadër të mirë të njohësve të çeshtjeve turistike që do të mund të punojnë së bashku në mënyrë të suksesshme.

Fjalët kyçe: Rëndësia, zhvillimi, turizmi malor, Rugova.

1. Zhvillimi i turizmit

Përkufizimi i parë i turizmit është ai nga Littre me 1889 i cili thotë: “Turistë janë udhëtarët që vizitojnë vendet e huaja për kuriozitet, dëfrim duke bërë një tip turneje në vendet që janë vizituar më parë nga bashkëatdhetarët e tyre.”¹ Littre, shpërfaqti një përkufizim të hershëm të termit "turizëm". Ai e përdori këtë term për të përshkruar aktivitetin e udhëtimit për argëtim ose pushime. Ky është një nga përdorimet e hershme të termin "turizëm" dhe është i lidhur me konceptin e njerëzve që udhëhiqen drejt destinacioneve të tjera për të kaluar pushimet dhe për të eksploruar vende të reja dhe kultura të ndryshme. Që nga ajo kohë, përdorimi dhe ndërthurja e këtij termi ka ndryshuar dhe zgjeruar për të përfshirë shumë aspekte të industrisë së udhëtimit, duke përfshirë edhe udhëtimet për qëllime biznesi, arsimit, dhe aventura të tjera. Turizmi është bërë një industri e madhe dhe komplekse që ka ndikim të rëndësishëm në ekonominë globale.

Turizmi ka fituar popullaritet në SHBA dhe ka patur një zhvillim të hovshëm në shekullin e 20-të dhe 21-të. Kjo është e njohur për shkak të diversitetit të madh të destinacioneve turistike që ofron dhe për gamën e gjërë të aktiviteteve që mund të eksperiencohen në këtë vend.

Disa faktorë që kanë ndihmuar në rritjen e turizmit në SHBA janë:

- **Paisjet natyrore dhe peisazhet:** SHBA është e pasur me bukuri të shumta natyrore si Grand Canyon, Yellowstone, Yosemite, dhe shumë parqe kombëtare të tjera. Këto destinacione janë tërheqëse për natyralistët, aventuristët, dhe të interesuarit për ekoturizmin.
- **Kultura dhe historia:** SHBA ka një trashëgimi të pasur kulturore dhe historike, me qytete të njohura si New York, Washington D.C., dhe Boston që ofrojnë shumë mundësi për të eksploruar historinë dhe kulturën e vendit.
- **Aventurat sportive:** Amerika është një vend i preferuar për aktivitete sportive të ndryshme si ski, snowboarding, rafting në lumin Colorado, dhe shumë të tjera.
- **Shërbimet turistike:** SHBA ka një infrastrukturë të mirë dhe të zhvilluar turistike, duke përfshirë hotele të ndryshme, restorante, kompani të transportit, dhe agjenci turistike.
- **Promovimi dhe reklamimi:** Përmes marketingut të fuqishëm dhe reklamave, SHBA ka ndihmuar në promovimin e turizmit dhe në rritjen e ndërgjegjësimit të destinacioneve të saj turistike në nivel ndërkombëtar.

¹ Littre, A.G., The English Historical Review, Oxford University Press, 1988, f.365.

Në përgjithësi, turizmi në SHBA është rritur në popullaritet dhe ka krijuar një kontribut të rëndësishëm në ekonominë e vendit. Vizitorët nga e gjithë e vizitojnë për të eksploruar dhe përjetuar të gjitha më të mirat që ky vend ka për të ofruar.

Zhvillimi i qëndrueshëm është përcaktuar në mënyra të ndryshme nga mendimtarë të ndryshëm. Përkufizimi më i njohur dhe më i pranuar gjer me tani është: Zhvillim që plotëson nevojat e së tashmes, pa dëmtuar aftësinë e brezave të ardhshëm për të plotësuar nevojat e tyre”, Ekonomia është, në radhë të parë, një subsistem i shoqërisë njerëzore i cili është në vetvete, në radhë të dytë, një subsistem i tërësisë së jetës në Tokë. Nuk ka subsistem që mund të zgjerohet përtej kapacitetit të sistemit të përgjithshëm, pjesë e të cilit është".²

Parimet e ekonomive të reja, përfshijnë:

- Fuqizimin sistematik të njerëzve, për njerëzit e përqendruar në zhvillim. Kjo është bazuar në natyrën njerëzore egoistike, të bashkëpunimit dhe konkurrues.
- Ruajtjen sistematike të burimeve dhe të mjedisit, si bazë për zhvillim të qëndrueshëm për mjedisin dhe turizmin etj.

Këto parime janë të rëndësishme për çdo segment të ekonomisë, për çdo nivel të menduarit duke filluar nga ato personale dhe familjare.

Politikat e reja ekonomike për zhvillim të qëndrueshëm do të fokusohen më shumë tek njerëzit, si qytetarë aktivë dhe riciklimin e një pjese e të ardhurave publike drejtpërdrejt qytetarëve. Pikërisht, krizat mjedisore globale në vitet 1960 dhe 1970 ishin origjina e konceptit të zhvillimit të qëndrueshëm.

Në vitet 1980, problemet mjedisore globale u bënë më të dukshme dhe u ngritën në rend të ditës në skenën ndërkombëtare dhe politikat e qeverive të shumë vendeve. Në vitet 80-ta, u nisën hulumtimet dhe debatet më të mëdha në lidhje me ndikimin e ndryshimeve klimatike të shkaktuara nga veprimtaria njerëzore. Raporti i parë i IPCC (Paneli Ndërgovernmental për Ndryshimet Klimatike) u botua në vitin 1988 dhe konsiderohet një moment kyç në ngritjen e ndërgjegjësimit ndërkombëtar për këtë çështje.

Në vitin 1985, raportohet për zhvillimin e një "vrime" të madhe në shtresën e ozonit në atmosferë, e cila ishte e rëndësishme për mbrojtjen e tokës nga rreziqet e dëmshme të rrezeve

² Nijkamp, P., & Verdonkschot, S. (1995). Sustainable tourism development: A case study of Lesbos. In H. Coccossis & P. Nijkamp (Eds.), Sustainable tourism development (pp. 127-140). Aldershot: Avebury.

ultravjollcë. Ky zbulim çoi në nënshkrimin e Protokollit të Montrealit në vitin 1987, i cili synonte reduktimin e substancave që shkatërrojnë ozonin.

Vitet 80-ta shënjuan disa katastrofa mjedisore të mëdha, përfshirë aksidentin e Çernobilit në 1986 dhe katastrofat e naftës si ajo e Exxon Valdez në 1989. Këto ngjarje ndikuan në rritjen e ndërgjegjësimit për nevojën për menaxhimin dhe kontrollin e ndotjes mjedisore. Poashtu në vitet 80-ta, organizatat dhe individët aktivistë mjedisorë u bënë më të njohur dhe të fuqishëm. Lëvizja e "Greenpeace" dhe aktivistë të tjerë u angazhuan në fushatat e tyre për të mbrojtur mjedisin dhe të ngrinin ndërgjegjësim për shkatërrimin e mjedisit.

Këto ngjarje dhe zhvillime e bënë problematikën mjedisore prioritet global dhe detyruan qeveritë dhe organizatat ndërkombëtare të marrin masa për të adresuar sfidat mjedisore të kohës. Kjo periudhë çoi në përpjekjet për të zhvilluar marrëveshje dhe protokolle ndërkombëtare për të trajtuar shkatërrimin e mjedisit dhe për të promovuar qëndrueshmërinë mjedisore në nivel global. Turizmi ndërkombëtar në vendet e zhvilluara është nxitur në tri drejtime kryesore:

1. Asistencë teknike për përgaditjen e planeve turistike të zhvillimit,
2. Mbështetje për projekte të mëdha infrastrukturore,
3. Mbështetje për investime në planet private turistike, sidomos hotelet.

Komuniteti European (sot i njohur si Unioni Evropian) ka qenë i përfshirë në mënyrë aktive në zhvillimin e politikave turistike për të lehtësuar turizmin në vendet anëtare dhe për të përmirësuar shpërndarjen gjeografike dhe sezonale të turistëve nëpër vende të ndryshme të BE-së. Politikat dhe iniciativat e BE-së në fushën e turizmit janë ndërmarrë me qëllim të rritjes së konkurrueshmërisë së sektorit turistik, mbrojtjes së mjedisit, dhe zhvillimit të qëndrueshëm të turizmit. Organizata që paraqet interesim mbi baza të gjëra botërore është Organizata Botërore e Turizmit (OBT), që është themelur në vitin 1925 në Hagë. Në përbërje të saj janë 115 vende të botës. Kjo organizatë merret me propagandimin e rolit ekonomik, shoqëror e kulturor të turizmit në botë, si mjet e faktorë për ruajtjen e paqës.

Disa nga mënyrat se si BE-ja është përfshirë në politikat turistike janë:

Financimi dhe mbështetja financiare: BE-ja ka ofruar fondet për mbështetjen financiare për projekte dhe programe që janë të lidhura me turizmin. Kjo përfshin investime në infrastrukturë, promovimin e destinacioneve turistike, dhe zhvillimin e produkteve turistike të inovuara.

Harmonizimi i standardeve dhe sigurisë: BE-ja ka përpiluar dhe zbatuar standarde të përbashkëta për shërbimet turistike, duke përfshirë sigurinë e udhëtarëve. Kjo ka ndihmuar në sigurimin e një përvije të më të mirë për turistët në të gjithë vendet anëtare.

Promovimi i diversitetit kulturor dhe mjedisit: BE-ja ka promovuar diversitetin kulturor dhe mjedisin e pasur të vendet anëtare si burime tërheqëse për turistë. Kjo ka ndihmuar në ruajtjen e trashëgimisë kulturore dhe mjedisore.

Përmirësimi i mobilitetit dhe infrastrukturës së transportit: BE-ja ka investuar në infrastrukturën e transportit për të lehtësuar lëvizjen e turistëve në të gjithë territorin e saj. Kjo ka përfshirë projekte të transportit të integruar dhe përmirësimin e lidhjeve ajrore, hekurudhore dhe rrugore.

Qëndrueshmëria dhe ruajtja e mjedisit: BE-ja ka pasur një fokus të madh në promovimin e turizmit të qëndrueshëm dhe ruajtjen e mjedisit. Kjo ishte e rëndësishme për të siguruar që rritja e turizmit të mos ketë ndikim negativ në mjedisin natyror.

Përmes këtyre dhe të tjera iniciativave, BE-ja ka synuar të ndihmojë në zhvillimin e sektorit turistik në vendet anëtare dhe të sigurojë që turizmi të jetë një burim i rëndësishëm për ekonominë dhe kulturën e tyre.

1.1. Faktorët që e përcaktojnë zhvillimin e turizmit

Zhvillimi i qëndrueshëm i turizmit të një vendi, integron tre faktorë të qëndrueshmërisë:

- Problemet ekonomike,
- Sociale dhe
- Mjedisore.

Këto tri çështje të cilat i integron zhvillimi i qëndrueshëm, mund të përshkruhen si tre rathë të vendosur në një diagram. Turizmi mund të ketë ndikime sociale, ekonomike, kulturore dhe mjedisore në komunitetet. Turizmi stimulon dhe rritë spektrinë ekonomike, kur ajo mbështetet në një bazë relativisht të kufizuar dhe mundëson përmirësimin e infrastrukturës.

Prandaj, sfida më e madhe e individëve apo operatorëve turistikë është të gjejnë mjete për të mbështetur zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit.

Turizëm i Përgjegjshëm, Turizëm i Butë, Turizëm me impakte sa më të vogla dhe Turizëm alternativ, që të gjitha janë terma me një kuptim të ngjashëm me Turizmin e Qëndrueshëm. Ato janë, për qëllime të këtij moduli, të përfshira në termin Turizëm i Qëndrueshëm. Disa faktor mund të shihen si "nxitësa", që shtyjnë industrinë e turizmit drejt trajtimit të një zhvillimi të qëndrueshëm.

Këto janë:

- Rritja e presionit rregullator
- Rritja e ndërgjegjësimit për të kursyer kostot nëpërmjet konsumit të kujdesshem të burimeve
- Profesionistët dhe operatorët turistik pranojnë që cilësia mjedisore është thelbësore për një produkt konkurrues
- Ndërgjegjësimi nga qeveritë dhe operatorët për impaktet negative që mund të sjellë rritja e turizmit në mjedisin tonë
- Rritja e ndërgjegjësimit të komuniteteve për potencialet që ata kanë për të influencuar ne politikën e turizmit.³

Kosova fatmirësisht ka potencial të jetë një qendër turizmi, sepse posedon reliev gjeografik, klimë të tillë që mundëson aplikimin e turizmit në vendet e bukura si: Rugova, Prizreni, Shpella e Gadimes etj. Por, nuk ekzistojnë kapacitetet të mjaftueshme për të promovuar vlerat e vendit tonë, pra nuk ka afirmitet të mjaftueshëm për të rritur numrin e të interesuarve. Andaj, marketingu do të mundësonte që këto komplekse turistike të ndërtohen apo rregullohen, që pastaj të promovohen në treg për turistët. Ndërmarrjet përmes marketingut mund të hartojnë strategji dhe mënyra për të prenetruar në treg. Në gjendjen e tregut të lirë ekzistenca e ndërmarrjeve ose jetëgjatësia e tyre në treg varet kryesisht nga zgjedhja e konsumatorit, e pranon apo e refuzon produktin/shërbimin e ofruar në raport me produktet/shërbimet konkurrencte në treg.⁴

³ Nakije K., 2013. Investment and Sustainable Development of Tourism in Kosovo. The 1st International Conference on "Research and Education – Challenges Towards the Future" (ICRAE2013)

⁴ Fatos U., 2010. Marketing Concept as a Tool for Development of Tourism in Kosovo. Journal of Environmental Management and Tourism , 59.

1.2. Turizmi Rural

Turizmi rural është një formë e turizmit që fokusohet në zona rurale, duke ofruar turistëve një përvojë më autentike dhe të afërt me natyrën, kulturën dhe jetën e fshatarëve. Ky lloj turizmi ka për qëllim të promovojë dhe të zhvillojë zonat rurale, duke inkurajuar vizitorët të eksplorojnë këto zona, të njohin kulturën e vendit dhe të ndihmojnë në zhvillimin ekonomik të komuniteteve rurale.

Disa karakteristika të turizmit rural përfshijnë:

1. **Natyra dhe ambienti:** Turizmi rural përdor bukurinë natyrore të zonave rurale, duke ofruar aktivitete të ndryshme si gjuetia, peshkimi, udhëtime me kuaj, dhe ecje në natyrë.
2. **Kultura dhe tradita:** Turistët janë të inkurajuar të njohin dhe të përfshihen në kulturën dhe traditat e vendit, duke vizituar vende historike, festivale lokale, dhe duke provuar ushqimet tradicionale.
3. **Akomodimi në fshatra:** Turizmi rural ofron shpërndarjen e akomodimit në fshatra, ku turistët mund të qëndrojnë në shtëpi të vogla, kopshte, ose vende të tjera autentike të akomodimit.
4. **Edukimi dhe ndërgjegjësimi ambiental:** Në këtë lloj turizmi, një përqëndrim i veçantë është mbi edukimin dhe ndërgjegjësimin e turistëve në lidhje me mbrojtjen e mjedisit dhe trajtimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore.
5. **Përfshirja e komuniteteve vendore:** Turizmi rural ka për qëllim të përfshijë komunitetet vendore në zhvillimin dhe menaxhimin e aktiviteteve turistike, duke siguruar që ata të përfitojnë nga turizmi dhe të ruajnë vlerat e tyre kulturore dhe natyrore.

Pra Turizmi rural është një mënyrë e shkëlqyer për të promovuar zhvillimin e zonave rurale dhe për të sjellë të ardhura shtesë në këto komunitete. Gjithashtu, ai mund të ndihmojë në mbrojtjen e mjedisit nëpërmjet ndërgjegjësimit të turistëve për rëndësinë e ruajtjes së natyrës dhe mjedisit rural.

1.3. Tregu turistik rural

Tregu turistik rural është një koncept që përcakton mënyrën se si oferta dhe kërkesa për turizmin rural koordinohen dhe funksionojnë në zonat rurale. Ky treg përfshin të gjitha aktivitetet që lidhen me turizmin në zonat rurale, duke përfshirë produktet dhe shërbimet turistike,

infrastrukturën e akomodimit, promovimin dhe marketingun, dhe koordinimin e aktiviteteve të tjera turistike.

Disa elemente të rëndësishme të tregut turistik rural përfshijnë:

Produktet dhe shërbimet turistike: Kjo përfshin të gjitha atraksionet dhe aktivitetet që ofrohen në zonat rurale për të tërhequr turistët. Produktet dhe shërbimet turistike mund të përfshijë udhëtimet me kuaj, gjuetinë, eksplorimin e natyrës, vizitat në fermat dhe kopshtet tradicionale, dhe ndonjë shërbim të tjetër që ofrohet për turistët.

Promovimi dhe marketingu: Promovimi i zonave rurale dhe aktiviteteve turistike në to është thelbësor për të tërhequr turistët. Promovimi dhe marketingu mund të përfshijë përdorimin e rrjeteve sociale, reklama të ndryshme dhe agjencitë e udhëtimit.

Edukimi dhe ndërgjegjësimi: Edukimi i turistëve rreth rëndësisë së respektimit të mjedisit dhe kulturës së zonës është një pjesë e rëndësishme e tregut turistik rural. Kjo ndihmon në ruajtjen e burimeve natyrore dhe kulturore.

Bashkëpunimi komunitar: Bashkëpunimi dhe përfshirja e komuniteteve vendore janë të rëndësishme për suksesin e tregut turistik rural. Komunitetet vendore duhet të përfitojnë nga turizmi dhe të jenë të përfshira në menaxhimin e aktiviteteve turistike.

Tregu turistik rural ka potencial të madh për të zhvilluar ekonominë e zonave rurale, të promovojë kulturën dhe traditat vendase, dhe të mbrojë mjedisin natyror. Përmes një përqendrimi të veçantë në ruajtjen dhe zhvillimin e burimeve natyrore dhe kulturore, tregu turistik rural mund të krijojë një përvojë të mbresëlënëse për turistët dhe të kontribuojë në qëndrueshmërinë e këtyre zonave.

2. Turizmi dhe historia e zhvillimit të tij në Kosovë

Kosova u paraqit vonë në tregun turistik të ish-Jugosllavisë, kuptohet për shkak të pozitës koloniale që ka pasur Kosova brenda Serbisë dhe të izolimit të plotë për mungesë të rrjetit të komunikacionit. Vetëm pas ndërtimit të magjistrales së Adriatikut dhe asaj të Ibrit më 1971 Kosova filloi të afirmohet si treg potencial turistik. Në periudhën deri në vitin 1970 nga aspekti turistik Kosova ka qenë mjaft e pa zhvilluar. Koncepti themelor atëherë ka qenë zhvillimi i turizmit lokal.

Prapambetja e gjithëmbarshme e bazës së turizmit ka ndikuar në kahjet e zgjidhjes së atyre problemeve që kanë qenë më akute e që shpesh edhe nuk kanë shkuar drejtpërdrejt në dobi të qarkullimit të vërtetë turistik.

Këtu në radhë të parë kemi parasysh sigurimin e qyteteve me kapacitete për vendosje që janë ndërtuar për nevojat e ekonomisë (udhëtime afariste), por edhe për nevojat e përhershme të popullatës vendëse si kapacitete hoteliere dhe restorante.

Vlerësimi i përgjithshëm është se zhvillimi i turizmit në Kosovë ka ngecur shumë në krahasim me dinamikën e zhvillimit të turizmit në ish- Jugosllavi. Kjo ka qenë pasojë e konceptit themelor negativ për ekonominë e Kosovës si vend që duhej të krijonte dhe prodhonte vetëm lëndë të parë dhe gjysmë të përpunuar për nevojat e industrisë së ish- Jugosllavi.⁵

Pas vitit 1970 për ta përmisuar strukturën ekonomike Kosova filloi hulumtimin e mundësive për zhvillimin e turizmit, ndërtimin dhe modernizimin e rrjetit rrugor dhe ndërtimin e bazës materiale të turizmit.⁶

Në periudhën 1970-1989 kriteri themelor i interesit ekonomik të Kosovës për zhvillimin e turizmit si edhe për zhvillimin e veprimtarive të tjera ka qenë ndikimi që ka pasur dhe që do të kishte turizmi në rritjen e shkallës së punësisë dhe të ardhurave, sepse këto dy kategori ekonomike kanë qenë dhe janë esenca e problematikës shoqërore-ekonomike të Kosovës.

Kosova me sakrifica të shumta krijoi potencial të konsiderueshëm të ekonomisë turistike që përbënte bazë mbështetëse për zhvillimin e ardhshëm. Pas suspendimit me dhunë të autonomisë së Kosovës në mars të vitit 1989, pushteti okupues u përqendrua edhe në shkatërrimin e substancës ekonomike të turizmit.

Kjo mund të shihet nga këto fakte:

- U vendosën masat administrative të dhunshme në të gjitha ndërmarrjet hoteliere dhe agjencitë turistike dhe udhëheqësit shqiptarë u zëvendësuan me serbë.
- U përjashtuan me dhunë nga puna rreth 70% të punëtorëve shqiptarë që punonin në lëmin e turizmit dhe 100% të kuadrove shqiptare, drejtueset turizmit.
- Përmes ligjeve koloniale mbi transformimin e pronës shoqërore mbi koncesionet mbi investimet e përbashkëta nëpërmjet transaksioneve fiktive i bënë ndërmarrjet e Serbisë

⁵ Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (Shkurt 2018). Parku Kombëtar “Bjeshkët e Nemuna” Plani hapësinor. Prishtinë.

⁶ Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (Shkurt 2018). Parku Kombëtar “Bjeshkët e Nemuna” Plani hapësinor. Prishtinë,

“pronar” të pjesës më të madhe të kapitalit të ekonomisë turistike të Kosovës (objektet hoteliere në Brezovicë, Prizren, Deçan, Prishtinë etj).

Me këto masa dhe masat tjera që pësuan më vonë në esencë u shkatërrua subjektiviteti juridik i ndërmarrjeve turistike të Kosovës.

Të gjitha këto veprime patën pasoja të rënda dhe ndikuan në:

- Rënien drastike të qarkullimit turistik,
- Rënien drastike të kapaciteteve të vendosjes,
- Rënien e njësive afariste në sektorin shoqëror të hotelerisë,
- Rënien drastike të numrit të të punësuarve në hoteleri dhe në agjenci turistike,
- Rënien e aktiviteteve afariste,
- Dëmet në të gjitha ndërmarrjet hoteliere etj.

Karakteristikë e viteve 90-96 ishte edhe hapja e një numri të madh të agjencive turistike të cilat nuk i plotësonin as kushtet minimale teknike për ushtrimin e veprimtarisë së tyre. Pjesa dërmuese e këtyre agjencive janë marrë vetëm me shitjen e biletave të aeroplanit dhe punët transportuese të udhëtarëve.

Periudha 98-99 është periudha kur Kosova përjetoi shkatërrim masiv të potencialeve turistike të kapaciteteve turistike të cilat edhe ashtu ishin në një numër të vogël. Kjo periudhë kohore si periudhë e shkatërrimit masiv të gjithë asaj pasurie që u ndërtua me vite bëri që Kosova e pasluftës të jetë një vend me një ekonomi të rrënuar. Pas lufte turizmi zë vend të rëndësishëm në aktivizimin ekonomik të Kosovës. Numri i bizneseve dhe numri i të punësuarve në turizëm zë vendin e katërt në numrin e përgjithshëm të punësuarve në Kosovë.

Vetëm gjatë periudhës shtator 2001 dhe qershor 2002, numri i bizneseve private të sektorit të turizmit ishte rritur për 862 subjekte ose 55%. Edhe punësimi i përgjithshëm në bizneset turistike vetëm për nëntë muaj kishte shënuar rritje për 1548 punëtorë ose për 7.7%. Shpërndarja hapësinore e bizneseve turistike ka qenë përafërsisht në përputhshmëri me aktivitetin ekonomik që është realizuar nëpër komuna të Kosovës.

Gjatë periudhës kohore qershor 1999-2002, në krahasim me periudhën e paraluftës, janë bërë ndryshime shumë të mëdha sa i përket strukturës së kapaciteteve të vendosjes dhe shfrytëzimit të

tyre. Raporti i kapaciteteve themelore të vendosjes dhe i atyre komplementare është i pavolitshëm.⁷

2.1. Turizmi në vendin tonë dhe rëndësia e tij

Turizmi në Kosovë është një sektor në zhvillim që ka potencial të madh për të rritur ekonominë, të ndihmojë në krijimin e vendeve të reja të punës dhe të promovojë kulturën dhe natyrën e vendit. Rëndësia e turizmit në Kosovë përfshinë:

Ekonominë dhe Zhvillimin e Rajonit: Turizmi ka potencialin të kontribuojë në rritjen e ekonomisë së Kosovës duke krijuar burime të reja të të ardhurave. Ky sektor mund të ndihmojë në zhvillimin e rajoneve të varfra dhe në rritjen e tregut të punës në vend. Me zhvillimin e infrastrukturës turistike, Kosova mund të bëhet një destinacion atraktiv për vizitorët nga vendet e tjera.

Promovimi i Kulturës dhe Trashëgimisë: Kosova ka një trashëgimi kulturore dhe historike të pasur, përfshirë monumente të shekujve të kaluar, kisha dhe xhami të vjetra, qytete të lashta, dhe tradita unike kulturore. Turizmi ndihmon në promovimin e kësaj trashëgimie dhe në mbrojtjen e saj për brezat e ardhshëm.

Natyra dhe Peizazhi: Kosova ka një peizazh të bukur natyror që përfshinë male, liqene, lumenj, dhe pyje. Zonat natyrore si Bjeshkët e Rugovës, Liqeni i Badovcës, Liqeni i Batllavës, dhe shumë të tjera janë destinacione të preferuara për ecje, kamping, dhe sporte të natyrës. Turizmi natyror ndihmon në kujdesin për mjedisin dhe tërheq turistë që e vlerësojnë natyrën dhe aventurën.

Diplomacia Kulturore dhe Ndryshimi i Imazhit: Turizmi mund të ndihmojë në ndërtimin e imazhit të Kosovës në arenën ndërkombëtare. Vizitorët që vizitojnë vendin ndajnë përvojat e tyre me të tjerët dhe ndikojnë në opinionin ndërkombëtar për vendin.

Investimet e Huaja dhe Ndihma për Zhvillimin: Një sektor turistik i zhvilluar dhe i suksesshëm është një magnet për investime të huaja dhe ndihma për zhvillimin nga organizatat ndërkombëtare. Këto investime dhe ndihma mund të përdoren për të rritur infrastrukturën turistike dhe për të kujdesur për mbrojtjen e mjedisit.

⁷ Nakije K., 2013. Investment and Sustainable Development of Tourism in Kosovo. The 1st International Conference on “Research and Education – Challenges Towards the Future” (ICRAE2013)

2.2. Potencialet Turistike në Republikën e Kosovës

Republika e Kosovës ka potenciale turistike të ndryshme që mund të bëjnë atë shumë tërheqëse për turistët.

Në vazhdim kemi disa nga potencialet kryesore turistike të Kosovës:

Atraksione Kulturore dhe Historike:

Kalaja e Prizrenit: Kalaja e Prizrenit është një nga atraksionet kryesore turistike në Kosovë. Ajo ka një histori të pasur dhe ofron një pamje panoramike të qytetit.

Muzeumi i Kosovës: Ky muzeum përfshin një koleksion të pasur të artit dhe kulturës kosovare, duke përfshirë shfaqje të ndryshme historike dhe artistike.

Manastiret dhe xhamitë e vjetra: Kosova ka një numër të madh të manastireve ortodokse dhe xhamive të vjetra që janë interesante për vizitorët që interesohen për arkitekturën dhe historinë religjioze.

Zona Natyrore dhe Aktivitete Natyrore:

Bjeshkët e Nemuna: Ky park kombëtar ofron hapësirë natyrore të bukur dhe është ideale për hiking, kamping, dhe shikimin e pyjeve të larta.

Liçeni i Batllavës: Liçeni i Batllavës është një destinacion popullor për plazh, not, dhe relaksim veror.

Skijimi: Disa qendra skijimi si Brezovica ofrojnë mundësi për skijim dimëror dhe sporte tjera dimërore.

Turizmi Rural:

Kosova ka zona të bukura rurale ku vizitorët mund të eksplorojnë jetën e fshatarëve dhe të shijojnë kuzhinën tradicionale kosovare. Vizitat në fermat tradicionale dhe degustimi i produkteve bujqësore janë pjesë e përvojës së turizmit rural në Kosovë.

Turizmi Gastronomik:

Kuzhina kosovare është e pasur dhe e shijshme. Vizitorët mund të provojnë ushqime të traditës së pasur gastronomike të Kosovës në restorante dhe lokale të ndryshme.

Turizmi i Kujtesës:

Për turistët që interesohen për historinë e Kosovës, vizitat në vendet ku kanë ndodhur ngjarje të rëndësishme, si monumentet dhe varrezat e heronjve kombëtarë, janë një atraksion i rëndësishëm.

Turizmi i Aventures:

Kosova ofron aktivitete aventure si hiking, rafting në lumin Drin, dhe shpërndarje të sporteve ekstreme në disa zona të vendit.

Festivale dhe Evente Kulturore:

Nëpërmjet festivaleve të muzikës, artit, dhe kulturës, Kosova ofron një gamë të gjerë të aktiviteteve për vizitorët që duan të njohin kulturën dhe jetën kulturore të vendit. Për të zhvilluar turizmin në Kosovë, është e rëndësishme të investohet në infrastrukturën turistike, promovimin e destinacionit në tregun ndërkombëtar, dhe zhvillimin e shërbimeve të turizmit për tërhequr më shumë vizitorë.

Hierarkia e ofertës turistike të Kosovës mund të ndahet në tri nivele të ndryshme:

❖ Niveli i Destinacionit Turistike:

Ky është niveli më i lartë i hierarkisë dhe përfshin gjithë territorin e Kosovës si një destinacion turistik. Në këtë nivel, përfshihen elementët kryesorë të destinacionit, si qytetet kryesore (Prishtina, Prizren, Gjakova, Peja, etj.), zonat natyrore (Bjeshkët e Nemuna, Liqeni i Batllavës, etj.), dhe objektet kulturore dhe historike (Kalaja e Prizrenit, Muzeu i Kosovës, etj.).

Ky nivel përmban informacionin kryesor mbi destinacionin, si atraksionet kryesore, transportin, akomodimin, dhe aktivitetet e mundshme turistike në të gjithë territorin e Kosovës.

❖ Niveli i Segmenteve Turistike:

Në këtë nivel, oferta turistike është ndarë në segmente të ndryshme, duke përfshirë:

Turizmin kulturor: Përfshin vizitat në qytete historike, muzeume, dhe ngjarje kulturore.

Turizmin natyror: Përfshin eksplorimin e zonave të natyrshme, aktivitete të natyrës (gjelbërim, skijim, etj.), dhe turizmin rural.

Turizmin ushqimor: Fokusi është në kuzhinën tradicionale dhe restoranteve lokale.

Turizmin aventure: Përfshin aktivitete si hiking, rafting, dhe sporte ekstreme.

Turizmin e shëndetit: Përfshin qendrat e spa-së dhe vendet për relaksim. Ky nivel përmban informacion mbi çdo segment, përfshirë shërbimet dhe aktivitetet e ofruara.

❖ **Niveli i Produktit të Veçantë Turistik:**

Ky është niveli më i ulët i hierarkisë dhe përfshin produkte të veçanta turistike në çdo segment të përmendur më lart.

Për shembull, në segmentin e turizmit kulturor, produktet e veçanta mund të jenë turne të guiduara në qytetet historike, vizitat në muzeume të veçanta, dhe bileta për ngjarje kulturore.

Për çdo produkt të veçantë, ofertat dhe çmimet mund të ndryshojnë, dhe informacioni specifik për secilin produkt mund të përfshihet në këtë nivel.

Kjo hierarki e ofertës turistike ndihmon në organizimin dhe prezantimin e informacionit për vizitorët potencial, dhe lejon ata të zgjedhin atë që i përshtatet më mirë interesave dhe preferencave të tyre për udhëtimin në Kosovë.

2.3. Ndikimet mjedisore të turizmit

Turizmi ka ndikime mjedisore të rëndësishme, të cilat mund të jenë pozitive ose negative, në varësi të mënyrës se si është menaxhuar.

Disa nga ndikimet mjedisore të turizmit janë:

Përdorimi i burimeve natyrore: Turistët kalojnë shumë kohë në natyrë dhe mund të ndikojnë në përdorimin e burimeve natyrore si pyjet, liqenet, plazhet, dhe malet. Nëse nuk menaxhohet me kujdes, ky përdorim mund të çojë në degradim të mjedisit dhe humbje të biodiversitetit.

Ndotja e mjedisit: Rritja e numrit të turistëve në një zonë mund të sjellë rritjen e ndotjes mjedisore, duke përfshirë ndotjen e ajrit dhe ujit, gurët dhe mbeturinat e tjera të hedhura nga turistët dhe kjo mund të dëmtojë cilësinë e mjedisit.

Infrastruktura: Rritja e turizmit mund të çojë në ndërtimin e infrastrukturës së re, si rrugët, aeroportet, dhe hotelet dhe këto ndërtime mund të ketë ndikime të mëdha në peizazhin dhe ekosistemin natyror të një zone, duke ndikuar negativisht në mjedis.

Ndikimi në faunën dhe florën vendase: Turistët duke kaluar kohë në natyrë dhe duke bërë aktivitete të ndryshme si gjueta dhe peshkimi mund të kenë ndikime negative në

shtimin e kafshëve dhe zhdukjen e bimëve malore. Gjuetija e paligjshme e llojeve të rralla dhe të rrezikuara të shtazëve gjithashtu mund të çojë në zvogëlimin e biodiversitetit.

Rreziku për ekosistemet detare: Turizmi bregdetar ndikonë shumë në ekosistemet detare përmes ndotjes së ujit nga anijet turistike, anijet tregtare, ndërtimet bregdetare, dhe gjuetisë së paligjshme të botes nën ujore.

Energjia dhe uji: Rritja e numrit të turistëve shkakton kërkesën për energji dhe ujë në një zonë. Kjo mund të çojë në konsum të lartë të burimeve dhe shfrytëzim të tyre të papërshtatshëm.

Ndikimet klimatike: Transporti i turistëve dhe operacionet e tjera të turizmit mund të çojnë në emetimin e gazrave të efektit të sereve, duke ndikuar në ndryshimet klimatike globale.

Gjithashtu, ndryshimet klimatike kanë ndikime të dëmshme në destinacionet turistike si shkatërrimet nga stuhitë, ndryshime në sezonin e turizmit, dhe rritje të temperaturave.

Për të zvogëluar ndikimet negative të turizmit në mjedis, është e rëndësishme të zhvillohet turizmi në mënyrë të qëndrueshëm. Ky koncept përfshin praktika dhe politika që promovojnë ruajtjen dhe mbrojtjen e mjedisit, përdorimin e burimeve natyrore me kujdes, dhe përfshirjen e komuniteteve vendore në menaxhimin e turizmit.

2.4. Ndikimet ekonomike të turizmit

Modeli i Mathieson dhe Wall & Hughes është një model i ndikimit të turizmit në ekonominë e një vendi. Modeli i tyre është zhvilluar për të shpjeguar se si turizmi ndikon në zhvillimin ekonomik të një vendi dhe si këto ndikime ndryshojnë nëpërmjet fazave të ndryshimeve në zhvillimin e turizmit. Më vonë, Hughes shtoi edhe një fazë në modelin e Mathieson dhe Wall për të përfshirë fazën e "maturitetit" (maturation phase).

Ky model i njohur ndryshon fazat e ndikimit të turizmit në ekonomi në këto mënyra:

- 1. Faza e përparimit:** Në këtë fazë, destinacioni turistik është i ri dhe i pazhvilluar. Ndërtohen infrastrukturat dhe krijohen shërbimet turistike të para. Kjo fazë është më së shumti eksplorative dhe përfshin një përpjekje për të tërhequr turistët dhe investimet e para në sektorin e turizmit. Ndikimi ekonomik në këtë fazë është zakonisht i vogël dhe lokal.

2. **Faza e rritjes së shpejtë:** Në këtë fazë, numri i turistëve dhe investimet në turizëm rriten shpejt. Krijohen më shumë vende pune, dhe shpenzimet e turistëve në destinacion rriten. Ndikimi ekonomik në këtë fazë është më i dukshëm dhe ndikon në rritjen e ekonomisë lokale dhe nacionale.
3. **Faza e pjekurisë (peak):** Në këtë fazë, destinacioni turistik është në piken e aktivitetit të turizmit. Numri i turistëve mund të arrijë në nivele rekord dhe investimet janë të larta. Ndikimi ekonomik është i madh dhe mund të sjellë prosperitet, por gjithashtu mund të ketë sfida si ndotja e mjedisit dhe rritja e çmimeve.
4. **Faza e stagnimit (stagnation):** Në këtë fazë, rritja e numrit të turistëve ndalet ose ngadalësohet. Ndikimi ekonomik fillon të dobësohet, dhe mund të ketë shenja të rëndimit të destinacionit turistik. Ndotja e mjedisit dhe problemet sociale mund të rriten.
5. **Faza e maturitetit (maturation):** Kjo është një fazë e vështirë për destinacionin turistik. Numri i turistëve mund të ketë një rënie, dhe konkurenca me destinacionet e tjera mund të rritet. Ndikimi ekonomik është i stabilizuar ose i ulur, dhe destinacioni duhet të kërkojë mënyra të reja për të mbajtur atraktivitetin dhe të rrisë përsëri turizmin.

Ndikimet ekonomike të turizmit janë të rëndësishme për shumë vende, veçanërisht ato që janë të varura nga turizmi si burim kryesor i të ardhurave. Megjithatë, është e rëndësishme të menaxhohet turizmi në mënyrë të qëndrueshme për të shmangur problemet e mundshme të ndotjes së mjedisit dhe për të përfshirë komunitetet vendore në mënyrë që të përfitojnë në mënyrë të qëndrueshme nga turizmi.

2.5. Menaxhimi i turizmit

Për menaxhimin turistik ekzistojnë mendime të mendimtarëve të ndryshëm. Sipas Vjollca Bakiut, menaxhimit territorial turistik duhet t'i kushtohet rëndësi e madhe, atraksioneve që motivojnë klientët, duke mos harruar se pikërisht këta formojnë imazhin e strukturave akomoduese përkatëse të vizituara, duke u nisur edhe nga përvoja globale në të cilën përfshihet perceptimi i të mirave dhe shërbimeve bazike të turizmit, si burimet natyrore, infrastruktura dhe pajisjet, por edhe shërbimet publike.

Shpesh menaxherët e turizmit përqendrohen vetëm në krijimin e ofertave të reja dhe të fushatave përuruese, duke mos i kushtuar dhe aq vëmendje mirëmbajtjes dhe ruajtjes së attributeve, që realisht tërheqin turistët. Bazën për një menaxhim të suksesshëm të hapësirave turistike, ku ngrihen dhe funksionojnë strukturat akomoduese turistike, duhet mbështetur në:

- ✓ Ekzistencën e një hapësire gjeografike me kushtet e përshtatshme për zhvillimin e strukturave akomoduese konkrete sipas zonës përkatëse.
- ✓ Praninë e aktiviteteve të ndryshme të studiuara dhe të lidhura me turizmin në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë.
- ✓ Ruajtjen e hapësirës gjeografike për të tërhequr tregjet dhe segmentet e ndryshme (burimet turistike).

Për menaxhimin e turizmit është i rëndësishëm edhe respektimi i faktorëve që ndikojnë në proceset zhvillimore ekonomike e promociionale.⁸

2.6. Peisazhi natyror, kultura, turizmi

Faktorët turistikë natyrorë janë krijuar në mënyrë natyrale dhe pasqyrojnë mjedisin gjeografik. Natyra me strukturat e saj të ruajtura është një faktorë i rëndësishëm për ruajtjen e shëndetit të popullsisë sepse bënë të mundur takimin e drejtpërdrejt të njeriut me të. Njeriu nuk kënaqet me natyrën e pastër vetëm duke vështuar atë, por ai zhvillon një jetë intensive e aktive, që ndikon drejtpërdrejt në shkallën e shfrytëzimit të natyrës. Vendet e ndryshme natyrore kanë çmimin ekonomik e shoqërorë, nga ana tjetër, kërkesa turistike për hapësira të lira janë gjithnjë në rritje, prandaj politikat shoqërore duhet të përqendrohen në krijimin e kushteve objektive për shfrytëzimin e hapësirave, dmth shfrytëzimin e kushteve ligjore për të ruajtur mjedisin natyror. Hapsirat ku zhvillohet turizmi janë zona të qarkullimeve turistike, prandaj duhet mbajtur në mënyrë aktive nga pasojat e njeriut, por, edhe turistët duhet të ta ruajnë atë.

Në kuadrin e ndikimeve mjedisore të turizmit duhet pasur parasysh dy probleme:

- ✓ Së pari, lidhja e sistemit turistik me sistemin ekologjik.
- ✓ Së dyti, sistemi turistik është në lidhje të vazhdueshme me sistemin e burimeve turistike, me flukset e turistëve, shkëmbimeve financiare, mallrave dhe të informacioneve.

⁸ Manaxhimi i Turizmit - Prof. Dr. Vjollca Bakiu (2016), Shtëpia Botuese: “Erik”, Volumi me: 317 faqe

Vendi turistik është një përzierje elementesh të varur nga njëri-tjetri, të cilët kanë rolin e tyre shijimin e pushimeve.

Ky vend përbëhet nga:

- ❖ Atraksioni
- ❖ Infrastruktura
- ❖ Akomodimi
- ❖ Pajisjet
- ❖ Transporti.⁹

Kosova, përveç mundësisë së ngritjes së qendrave turistike për zhvillimin e formave tjera turistike duhet pasur parasysh si:

- Grykën e Rugovës, e cila me bukuritë e saj të rralla, paraqet atraksion të posaçëm, Burimin e Drinit të Bardhë, liqenet natyrale, Shpellën e Gadimes, Radovcit, në Grykë të Rugovës, Panorë, Petreshticë, Bresalc etj. Nga atraksionet tjera duhet veçuar, Ujëvarën Mirusha, Bifurkacionin e lumit të Nerodimës etj.¹⁰

2.7. Strategjia kombëtare e turizmit

Strategjitë kombëtare të turizmit janë plane dhe strategji që zhvillohen dhe implementohen nga qeveria e një vendi për të promovuar, zhvilluar, dhe menaxhuar sektorin e turizmit. Këto strategji kanë për qëllim të rrisin numrin e turistëve, të krijojnë të ardhura të reja, dhe të përmirësojnë ndikimin ekonomik dhe shoqëror të turizmit.

Disa nga elementët kryesorë të strategjive kombëtare të turizmit përfshijnë:

Promovimi dhe marketingu: Planifikimi i strategjive të marketingut dhe promovimit është i rëndësishëm për të tërhequr turistët. Kjo përfshin promovimin e destinacionit në nivel ndërkombëtar përmes reklamave, faqeve të internetit, dhe kampanjave të tjera të marketingut.

Zhvillimi i infrastrukturës turistike: Investimet në infrastrukturën turistike janë të rëndësishme për të siguruar që një vend të jetë i gatshëm për të pritur turistët. Kjo përfshin ndërtimin e rrugëve, aeroporteve, porteve, akomodimeve, dhe infrastrukturës së transportit publik.

⁹ Manaxhimi i Turizmit - Prof. Dr. Vjollca Bakiu (2016), Shtëpia Botuese: “Erik”, Volumi me: 317 faqe

¹⁰ Zhvillimi i turizmit përmes politikave dhe legjislacionit efikas. Identifikimi i hapave të mundshëm të reformës në politikat dhe legjislacionin e turizmit Prishtinë, Korrik 2017.

Diversifikimi i produkteve turistike: Zhvillimi i një gamë të gjerë të produkteve turistike është i rëndësishëm për të tërhequr një bazë të gjërë të turistëve. Kjo mund të përfshijë turizmin kulturor, turizmin e natyrës, turizmin e aventurës dhe shumë të tjera.

Menaxhimi i burimeve natyrore dhe kulturore: Ruajtja dhe mbrojtja e burimeve natyrore dhe kulturore janë thelbësore për të siguruar që turizmi të jetë i qëndrueshëm. Kjo përfshin praktika të trajtimit të mjedisit dhe kulturës.

Përfshirja e komuniteteve vendore: Përfshirja dhe konsultimi i komuniteteve vendore është e rëndësishme për të siguruar që ata të përfitojnë nga turizmi dhe të kenë një rol në menaxhimin e sektorit turistik.

Zhvillimi i kapaciteteve turistike: Zhvillimi i kapaciteteve të sektorit turistik përfshin trajnimin e personelit turistik dhe përmirësimin e shërbimeve të ofruara turistëve.

Politika dhe rregullore të favorshme: Qeveria duhet të ketë politika dhe rregullore të favorshme për sektorin e turizmit, duke përfshirë çështjet e vizave, taksat, dhe licensat për bizneset turistike.

Monitorimi dhe vlerësimi i ndikimit: Në mënyrë të vazhdueshme, duhet të monitorohen dhe vlerësohen ndikimet e turizmit në ekonominë dhe mjedisin e vendit për të kuptuar se çfarë funksionon dhe se çfarë duhet të përmirësohet në strategjitë e turizmit.

Tregu i udhëtimit: Sigurimi i qasjeve të lehta dhe të përshtatshme në tregun e udhëtimit është një tjetër element i rëndësishëm i strategjive kombëtare të turizmit.

Këto janë disa nga elementët kryesorë të strategjive kombëtare të turizmit. Strategjitë mund të ndryshojnë në varësi të karakteristikave të çdo vendi dhe synimeve të tyre të zhvillimit turistik.

2.7.1. Investimet në zonat natyrore për të forcuar sektorin e turizmit

Investimet në zonat natyrore janë të rëndësishme për të forcuar sektorin e turizmit në një vend. Këto investime mund të krijojnë një infrastrukturë të përshtatshme për turistët dhe mund të përmirësojnë përvojën e tyre. Investimet në infrastrukturën turistike, si ndërtimi i rrugëve, rrugëve të ndërmarrjes, infrastrukturën e akomodimit, dhe sisteme të sigurisë, janë të rëndësishme për të siguruar që turistët të kenë qasje të lehtë në zonat natyrore dhe të ndihen të sigurt.

Poashtu sigurimi i shërbimeve të emergjencës dhe kujdesit shëndetësor në zonat malore është i rëndësishëm për të ndihmuar turistët në raste të emergjencës dhe për të siguruar që ata të ndihen të sigurt gjatë udhëtimit.

Krijimi i qendrave të informacionit turistik dhe shërbimeve të personave që njohin ato vende turistike në zonat malore i ndihmon turistët të kuptojnë dhe të eksplorojnë më mirë mjedisin dhe kulturën e atij vendi.

Investimet në krijimin e aktiviteteve të ndryshme turistike, përfshirë gjuetinë, peshkimin, ecjen në natyrë, dhe turizmin e aventurës, mund të tërheqin një gamë të gjerë të turistëve dhe të sigurojnë një përvojë të pasur turistike.

Gjithashtu investimet në mbrojtjen dhe ruajtjen e mjedisit natyror janë të rëndësishme për të siguruar që zonat natyrore të mbetën të pandryshuara për turistët e ardhshëm. Kjo përfshin praktika të trajtimit të mjedisit, mbjellja e pyjeve dhe kujdesi për faunën dhe florën vendase.

Investimet në zonat natyrore mund të ndihmojnë në rritjen e atraktivitetit të një vendi për turistët, duke krijuar një përvojë të përshtatshme dhe të qëndrueshme për ta. Për këtë arsye, qeveritë dhe organizatat e turizmit janë të inkurajuar të konsiderojnë investime të qëndrueshme në këto zona për të ndihmuar në forcimin e sektorit të turizmit dhe të mbrojnë vlerat natyrore dhe kulturore të vendit.

3. RUGOVA DHE VEÇORITË E SAJ

Bjeshkët e Rugovës janë një rajon natyror dhe malor i Kosovës, që ndodhet në veriperëndim të vendit. Ky rajon është i njohur për bukurinë e peisazheve malore dhe natyrore të tij. Bjeshkët e Rugovës janë të njohura për peisazhin e tyre malor të jashtëzakonshëm. Rugova ofron vende të bukura malore, shpella, lumenj, dhe shkëmbinj të mëdhenj. Kjo bën këtë rajon një destinacion tërheqës për natyrëdashës të cilët preferojnë eksplorimin e mjedisit natyror.

Grykëderdhjet e Rugovës janë të njohura për formacionet e shkëmbinjve të jashtëzakonshëm dhe për shkallët natyrore të formuara nëpërmjet rrjedhjes së ujit. Këto grykëderdhje vizitohen nga adhuruesit e hiking që dëshirojnë të eksplorojnë këtë rajon.

Bjeshkët e Rugovës kanë potencial të madh për aktivitete alpinizmi. Shkëmbinjtë e lartë dhe rrjedhët e fuqishme të ujit bëjnë këtë rajon një destinacion tërheqës për ata që dëshirojnë të

praktikojnë alpinizmin. Bjeshkët e Rugovës edhe sot janë të banuara me shumë banorë të cilët kanë një kulturë dhe trashëgimi të pasur. Tradita, muzika, këngët, dhe veshjet tradicionale janë pjesë e pasurisë kulturore të këtij rajoni.

Ky park kombëtar është themeluar për të mbrojtur mjedisin dhe biodiversitetin e këtij rajoni të bukur natyror. Parku ofron shumë shërbime dhe mundësi për vizitorët, duke përfshirë rrugë të shënuara, këmbëtori, dhe kampingje. Prandaj bjeshkët e Rugovës janë një destinacion i njohur turistik dhe natyror në Kosovë dhe rajonin e Ballkanit.

Figura 1. Gryka e Rugovës.

Rugova ka gjithsejt 13 fshatrat në të cilat jetojnë vetëm shqiptarë. Këto fshatra të Rugovës janë:

- Drelaj,
- Shtupeqi i vogël,
- Shtupeqi i madh,
- Koshutani,
- Pepaj,
- Malaj,

- Kuqishta,
- Stankaj,
- Haxhaj
- Boga,
- Shkreli dhe
- Bellopaqa.

3.1. Liqeni i Kuqishtës

Liqeni i Kuqishtes në Bjeshkët e Rugovës është një destinacion natyror i njohur në të gjithë Kosovën. Ky liqen ndodhet në Bjeshkët e Rugovës, një zonë të bukur malore në verilindje të Kosovës. Historia e Liqenit të Kuqishtes është e ngjashme me historinë e shumë liqeneve të tjera artificial.

Formimi i Liqenit: Liqeni i Kuqishtës në Bjeshkët e Rugovës është formuar gjatë periudhës së akullnajave, kur akullnajat e forta formuan gjelbërimet që më vonë u mbushën me ujë për të krijuar liqenin.

Roli Natyror: Ky liqen është një burim i ujit të freskët dhe një atraksion natyror i bukur. Ai është i rrethuar nga bjeshkët dhe natyra e egër e Rugovës, dhe ofron mundësi për aktivitete të ndryshme si gjuetia, peshkimi dhe eksplorimi i peizazhit malor.

Turizmi: Liqeni i Kuqishtës në Bjeshkët e Rugovës është një destinacion turistik dhe shumë i vizituar, veçanërisht për ata që e duan natyrën dhe aktivitetet në natyrë. Një numër i madh i turistëve vizitojnë këtë zonë për të kaluar kohë në natyrë, për të bërë udhëtime dhe për të shijuar bukurinë natyrore të kësaj zone malore.

Figura 2. Liqeni i Kuqishtes.

3.2. Klima

Regjioni i Rugovës ka një klimë të lagësht kontinentale me ndikim malor. Kjo do të thotë se klima në këtë zonë karakterizohet nga vera të nxehta, ndërsa dimrat janë të ftohta dhe me dëborë të bollshme. Disa nga veçoritë klimatike të kësaj zone janë:

- ☞ **Verë të Ngrohta:** Gjatë verës, temperatura në regjionin e Rugovës mund të shkojë shumë lart, duke krijuar kushte të ngrohta dhe të thata. Kjo bën që kjo zonë të jetë e përshtatshme për turistët që dëshirojnë të shijojnë aktivitete si hiking dhe kamping.
- ☞ **Dimra të Ftohta dhe me Dëborë:** Dimrat në regjionin e Rugovës janë të ftohta dhe shpesh kanë dëborë të bollshme. Ky fakt e bën këtë zonë një destinacion tërheqës për ata që dëshirojnë të praktikojnë skijim dhe sporte dimërore.
- ☞ **Peisazhet Malore dhe Natyrore të Bukura:** Klima e kësaj zone është pjesë e arsyes se përse regjioni i Rugovës ka peizazhe malore dhe natyrore të bukura. Bjeshkët e Nemuna dhe shkëmbinj të impresionueshëm janë pjesë e kësaj zone.
- ☞ **Variabiliteti i Klimës:** Në të vërtetë, ndryshimet e shpejta të temperaturës dhe motit janë tipike për këtë zonë duke qenë e vendosur në një terren malor.

Për shkak të kësaj klime të lagësht kontinentale me ndikim malor dhe peizazheve të bukura, Rugova është një destinacion i preferuar për natyrë dhe aventurë nga turistët lokalë dhe ata të huaj.

3.3. Speologjia

Shpellat në regjionin e Rugovës janë të pranishme pothuajse kudo, prej atyre si kthina në faqet e shkëmbinjëve deri në shpellat me një gjatësi të konsiderueshme si gropa krastike e deri në shpellat me interes të veçant si:

- Shpella e Radacit që ndodhet në fund të territorit të Rugovës në anën verilindore,
- Shpella e Karamakazit në Grykën e Rugovës në anën veriore të lumit në km e 3-të,
- Shpella afër Gurrës së Rut's në Drelaj, ndonëse e pa eksploruar tërësisht, ku shihen mirë gjurmët e njeriut të asaj kohe dhe krijimet natyrore nga stalakmidet dhe stalaktidet.

Shpella e Radacit është padyshim shpella më e madhe në regjion, edhe pse e pa eksploruar shumë. Të dhënat e studimit tregojnë se shpella është studiuar në gjatësinë prej 200m, në thellësi prej 30-40m që përbëhet prej korridoresh, më i rëndësishmi është korridori ku janë zbuluar kadat e ujit me madhësi prej 3cm² deri në 2m², të krijuara nga procesi i krijimit të stalakmiteve nga uji gelqeror. Në thellësi të shpellës ndodhen 3 liqenj të vegjël me diameter 3-4 cm, ku njëri prej tyre në thatësi të madhe mundet edhe të shterët. Në korridorin e djathtë me pjerrësi 45° dhe i gjatë rreth 60m është gjetur gjurmë e njeriut, duke vlerësuar se ky njeri mund të ishte i gjatë 2.40m.

Në pjesën kryesore të shpellës arrin të dëgjosh shushurimën e ujërave nëntokësorë të rrjedhes së Drinit të Bardhë pasi që shpella ndodhet nën nivelin e burimit, andaj ky ujë qarkullon mbi shpellë.¹¹

¹¹ (Komuna e Pejës D. p., 2013) (Komuna e Pejës P. Z.-2., 2006)

Figura 3. Shpella “Gryka e Madhe”.

3.4. Skijimi

Skijimi në Bjeshkët e Rugovës është një aktivitet i njohur dhe i popullarizuar për shkak të maleve të larta dhe borës së bollshme që ka kjo zonë gjatë stinës së dimrit. Sezoni i skijimit në Bjeshkët e Rugovës fillon zakonisht në fund të dhjetorit dhe vazhdon deri në prill. Gjatë këtij periudhe, malet e Rugovës janë të mbuluara me borë të bollshme, duke krijuar kushte të përshtatshme për skijim.

Bjeshkët e Rugovës kanë disa qendra të organizuara të skijimit. Qendra e skijimit më e njohur është në Bogë e cila ofron pista të ndryshme për të gjitha nivelet e skijimit. Boga ofron pista të përshtatshme për filluesit, pista të mesme dhe pista të vështira për skijuesit profesionistë.

Për ata që nuk janë të njohur me skijimin ose dëshirojnë të mësojnë më shumë, në Bogë që njihet edhe si vendi i skijimit ka shkollat e skijimit dhe instruktorë të kualifikuar që ofrojnë mësim individual ose grupor për skijimin.

Qendrat e skijimit në Bjeshkët e Rugovës janë të pajisura me infrastrukturë të nevojshme, përfshirë teleferikë, restorante, kafene, dhe zonat për qëndrimin e skijuesve.

Për turistët dhe dashamirët e skijimit, Bjeshkët e Rugovës ofrojnë kushte të mrekullueshme për të kaluar stinën e dimrit dhe për të eksploruar natyrën e bukur të kësaj zone të Kosovës. Mjafton

të keni pajisjet e duhura dhe të respektoni rregullat e sigurisë në male për të pasur një eksperiencë të këndshme të skijimit në Bjeshkët e Rugovës.

Figura 4. Pista e skijimit në Bogë.

3.5. Kultura në Rugovë

Bjeshkët e Rugovës janë një zonë me një pasuri të thellë kulturore, e cila është pasqyruar në zakonet, traditat dhe historinë e popullatës së kësaj zone.

Disa aspekte të kulturës në Bjeshkët e Rugovës janë:

Trashëgimia Etnike: Trashëgimia në Bjeshkët e Rugovës është e pasur dhe e ndryshme dhe përfshin elemente të kulturës, historisë, arkitekturës dhe natyrës së kësaj zone të Kosovës.

Muzika Tradicionale: Muzika tradicionale është një pjesë e rëndësishme e kulturës së kësaj zone. Instrumentet tradicionale sidomos "lahuta" përdoret nga rugovasit për të performuar muzikë folklorike të pasur, që ndihmon në mbajtjen e historisë së popullatës së kësaj zone.

Këpucët Tradicionale: Kultura e qepjes së këpucëve të njohura si "Opinga" janë pjesë e rëndësishme e kulturës së Rugovës. Këpucët tradicionale janë të punuara nga lëkura dhe qepja e tyre është një art që është trashëguar nëpër breza.

Arkitektura Tradicionale: Shtëpitë tradicionale në Bjeshkët e Rugovës kanë karakteristika arkitektonike të veçanta, të ndërtuara kryesisht me gurë dhe dru. Disa shtëpi tradicionale të kësaj zone janë restauruar dhe ruhen si trashëgimi kulturore.

Festivale dhe Ngjarje Kulturore: Bjeshkët e Rugovës organizojnë festivale të ndryshme kulturore dhe ngjarje artistike që promovojnë kulturën dhe trashëgiminë e tyre. Këto ngjarje përfshijnë muzikë folklorike, gara të ndryshme me kuaj, dhe ngjarje të tjera kulturore.

Pavarësisht ndikimeve të ndryshme kulturore, bjeshkët e Rugovës janë një vend i pasur me kulturë të thellë dhe tradita të veçanta që kujdesen dhe shpëtohen gjeneratë pas gjenerate nga banorët e kësaj ane. Kjo e bën këtë zonë të një destinacion tërheqës për ata që janë të interesuar për kulturën dhe historinë e Kosovës.

3.5.1. Veshja kombëtare

Veshja kombëtare në bjeshkët e Rugovës, si dhe në të gjitha zonat e Kosovës, është një pjesë e thelbësore e kulturës dhe identitetit të vendit. Veshjet tradicionale shqiptare janë të pasura në ngjyra, detaje artistike dhe motive të veçanta, dhe ato kanë një thelbi historik dhe kulturor të rëndësishëm. Në bjeshkët e Rugovës, veshja tradicionale është e përdorur si një mënyrë për të shprehur krenarinë për kulturën dhe trashëgiminë shqiptare.

Veshja tradicionale e burrave të Rugovës është një pjesë e rëndësishme e trashëgimisë kulturore të kësaj zone të Kosovës. Kjo veshje ka karakteristika të veçanta dhe është përdorur për shekuj në këtë zonë. Disa nga elementët kryesorë të veshjes tradicionale të burrave të Rugovës janë: plisi i bardhë, i mbështjellë me shallë 5 deri 6 metra, me ngjyrë të bardhë, xhamadani i bardhë prej zhguni.

Veshja tradicionale e femrave në Rugovë, është e pasur me ngjyra dhe motive të bukura dhe është një pjesë e rëndësishme e kulturës dhe identitetit të kësaj zone. Veshja e femrave rugovase ka karakteristika të veçanta dhe ndryshon nga ajo e burrave. Disa nga elementët kryesorë të veshjes tradicionale të femrave në Rugovë janë: gërshetimi i dy elementeve karakteristike tipologjike: xhupleta dhe këmisha e gjatë me dy pshtjellakë.

Në të gjitha fshatrat e Rugovës edhe sot bartet me shumë krenari veshja kombëtare të meshkujt dhe femrat, ndërsa në muzeun kombëtar poashtu dhe në galeri të ndryshme, ruhen dhe ekspozohen veshje dhe artizanate tradicionale kombëtare të kësaj ane.

Figura 5. Veshjet tradicionale të Rugovës.

4. RËNDËSIA E ZHVILLIMIT TË TURIZMIT MALOR NË RUGOVË

Malet e Rugovës dhe aktivitetet e tyre kanë një ndikim të rëndësishëm në shëndetin e njerëzve. Aktivitetet malore, siç janë ecja në mal, skijimi, udhëtimet dhe kampingu, ofrojnë shumë përfitime për shëndetin fizik dhe mendor. Këtu janë disa mënyra në të cilat malet e Rugovës mund të ndikojnë pozitivisht në shëndetin e njerëzve:

Aktivitetet fizike: Ecja në mal është një mënyrë e shkëlqyer për të bërë aktivitet fizik. Terreni i vështirë i maleve ofron një sfidë të shtuar për zhvillimin e muskujve. Ky lloj aktiviteti përmirëson forcen, qëndrueshmërinë dhe koordinimin.

Aerobiku natyral: Aktivitetet malore si ecja dhe skijimi janë shembuj të shkëlqyer të ushtrimeve aerobike. Këto aktivitete rrisin ritmin e zemrës dhe përmirësojnë qëndrueshmërinë kardiovaskulare. Përmirësimi i shëndetit të zemrës dhe mushkërive është një përfitim i rëndësishëm shëndetësor.

Naturë dhe relaksim: Natura e mrekullueshme dhe peizazhet e Rugovës ofrojnë një ambient të qetë dhe relaksues për njerëzit. Qëndrimi në natyrë, larg zhurmës dhe stresit të qytetit ndihmon në zvogëlimin e stresit dhe në përmirësimin e gjumit.

Aventura dhe emocione: Aktivitetet malore ofrojnë emocione dhe aventura të pasura, që janë tërheqëse për njerëzit që kërkojnë sfida të reja dhe emocione të forta. Kjo mund të ndihmojë në përmirësimin e qëndrueshmërisë mendore dhe ndjenjën e kënaqësisë.

Forcimi i shëndetit mendor: Natyra dhe qetësia e maleve janë një mjet i shkëlqyer për të forcuar shëndetin mendor. Aktivitetet malore ndihmojnë në reduktimin e ankthit, tensionit dhe depresionit. Përveç kësaj, kjo përvojë mund të ndihmojë në përmirësimin e koncentrimin dhe qartësisë së mendjes.

Megjithatë, është i rëndësishëm kujdesi për sigurinë e njeriut gjatë aktiviteteve malore dhe duhet të marren masat e duhura për të përcjellur udhëzimet dhe këshillat për sigurinë të dhëna nga udhëheqësit dhe autoritetet lokale. Gjithashtu, duhet të merret parasysh niveli i përvojës dhe forma fizike para se të angazhohemi në aktivitete të vështira malore.

Rekomandime

Rugova është një prej vendeve më të bukura natyrore në Kosovë dhe ka potencial të madh për të zhvilluar turizmin malor. Zhvillimi i turizmit në Rugovë mund të sjellë përfitime të mëdha ekonomike për rajonin dhe për vendin në tërësi, si dhe të ndihmojë në ruajtjen e peizazhit natyror dhe trashëgimisë kulturore të zonës.

Në përgjithësi, për të zhvilluar turizmin malor në Rugovë, duhet të përfshihen disa faktorë kyç:

- ☞ **Infrastruktura:** Nëse dëshirojmë të rrisim numrin e vizitorëve në Rugovë, duhet të investojmë në infrastrukturën e zonës. Kjo përfshin ndërtimin e rrugëve, hoteleve dhe rrjeteve të energjisë dhe ujit. Kjo do të bëjë që të jetë më e lehtë për turistët të arrijnë në zonë dhe të qëndrojnë aty për një kohë më të gjatë.
- ☞ **Aktivitete turistike:** Rugova ofron mundësi të shumta për aktivitete turistike, siç janë: skijimi, raftingu, kamping, etj. Është e rëndësishme që të ofrohen shërbime profesionale dhe të sigurta për këto aktivitete, duke përfshirë udhëzues dhe instruktorë të kualifikuar.
- ☞ **Akomodimi:** Turistët kanë nevojë për një vend për të qëndruar gjatë vizitës së tyre në Rugovë. Kjo përfshin hotele, kampinge, shtëpi me qera dhe vila private. Është e rëndësishme që këto akomodime të ofrojnë një standard të lartë dhe të jenë të vendosura në vende të përshtatshme për të shijuar peizazhet natyrore.
- ☞ **Kujdesi për mjedisin:** Rugova është një prej vendeve më të bukura natyrore në Kosovë dhe është e rëndësishme të mbrohet dhe të ruhet peizazhi natyror.
- ☞ **Ndërmarrja e masave për të mbrojtur pyjet dhe ujërat e Rugovës:** Pyjet dhe ujërat janë elementët kryesorë të peizazhit natyror të zonës së Rugovës. Është e rëndësishme të ndërmarrim masa për të mbrojtur këto elemente nga ndotja dhe degradimi.

Është e rëndësishme që të kujdesemi për mjedisin dhe të sigurojmë një mjedis të pastërt për turistët që vizitojnë këtë zonë. Duke parë se turizmi mund të ketë një ndikim negativ në mjedis, është e rëndësishme që të ndërmarrim masa për të mbrojtur dhe ruajtur peizazhin natyror dhe biodiversitetin e zones.

Literatura

- Badaruddin Mohamed. (2005). The analysis of Malaysian domestic travelers. Proceeding of International Conference on Tourism Development, 373-381.
- Cevat Tosun dhe Carson L. Jenkins, The evolution of tourism, 1999, fq. 25.
- Litte, A.G., The English Historical Review, Oxford University Press, 1988, f.365.
- Fatos U., 2010. Marketing Concept as a Tool for Development of Tourism in Kosovo. Journal of Environmental Management and Tourism, 59.
- Klodiana Gorica; Fioralba Vela, Strategjia e turizmit - (politika, projekte, plane), 2007, f.59-74.
- (Komuna e Pejës D. p., 2013) (Komuna e Pejës P. Z.-2., 2006)
- Raport mbi turizmin e qëndrueshëm në Mesdhe, Komisionit të ARLEM-it për Zhvillimin e Qëndrueshëm (SUDEV) shkurt 2013 në Bruksel, Belgjikë, f.11.
- Nakije K., 2013. Investment and Sustainable Development of Tourism in Kosovo. The 1st International Conference on “Research and Education – Challenges Towards the Future” (ICRAE2013).
- Nijkamp, P., & Verdonkschot, S. (1995). Sustainable tourism development: A case study of Lesbos. In H. Coccossis & P. Nijkamp (Eds.), Sustainable tourism development (pp. 127-140). Aldershot: Avebury.
- Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor. (2005) Instituti i kosovës për mbrojtjen e natyrës, Prishtinë.
- Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (Shkurt 2015). Parku Kombëtar “Bjeshkët e Nemuna” Plani hapësinor. Prishtinë.
- Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (Shkurt 2018). Parku Kombëtar “Bjeshkët e Nemuna” Plani hapësinor. Prishtinë.
- Mathieson dhe Wall, Tourism, economic, physical and social impacts, 1982, fq 148.
- Manaxhimi i Turizmit - Prof. Dr. Vjollca Bakiu (2016), Shtëpia Botuese: “Erik”, Volumes: 317 faqe.

- Nakije K., 2013. Investment and Sustainable Development of Tourism in Kosovo. The 1st International Conference on “Research and Education – Challenges Towards the Future” (ICRAE2013).
- Hall, C. M. (2007), “Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships”, Harlow: Prentice Hall.
- H. Meleqi (2008), Dispencë “Gjeografia e Kosovës” Prishtinë.
- Swarbrooke.(1999) Sustainable tourism management. Oxon: CABI Publishing.
- Zhvillimi i turizmit përmes politikave dhe legjislacionit efikas. Identifikimi i hapave të mundshëm të reformës në politikat dhe legjislacionin e turizmit Prishtinë, Korrik 2017.
- World Tourism Organization. (2004). Sustainable development of tourism. Conceptual definition. Retrieved 29/04, 2005, from <http://unaa.org.au/praxis.php/category/view/8>